

DESTANLARDA OLAĞANÜSTÜ DOĞUM MOTİFİ

Cabbar İŞANKUL*

Destanlardaki herhangi bir söz, mısra, tip veya motif derinlemesine araştırıldığında veya karşılaştırmalı olarak tahlil edildiğinde onların derin manalar taşıyan birer sanat eseri oldukları görülmektedir. Kahramanlık destanlarında, bu tip destanların kendine has özelliklerini gösteren birçok motif mevcuttur. Bu motiflerin en sık rastlananlarından biri ise “olağanüstü doğum” motifidir.

Alpamış Destanı’nda kahramanın doğumu olağanüstü bir özellik arz etmektedir. Olağanüstü doğum motifi, en çok kullanılan motiflerden biri olup, birkaç basamaktan oluşur. Bu basamaklardan birincisi; kahramanın doğumundan önce onun ana-babasının çocuksuz olmalarıdır. Bu durum sembolik bir mana ihtiva etmektedir. Bu, bir taraftan anaerkillik ile alakalı düşüncelerin destanın çeşitli tabakalarında saklanıp kaldığını gösterirken diğer taraftan ise, hakimiyetini sağlamlaştıracak, dağılmış halkı tekrar bir araya toplayacak yeni bir kahramanın doğacağını haber verir. İkinci basamak; kahramanın doğumunda bir takım ilâhî kerametlerin gösterilişidir. Üçüncü basamak ise; kahramanın doğumunda ona yüklenen vazife, yani başarması şart olan sınavların önceden belirlenmesidir.

Tanınmış bilim adamı V. Jirmunski, olağanüstü doğum motifinin kadınların sırlı, yani bilinmeyen bir şekilde hamile kalması ile, yani çok eski tasavvurlarla sıkı sıkıya bağlı olduğunu belirtmiştir.¹

Destanlarda kahramanın herhangi bir meyve yahut totem ve bir hayvan sebebiyle ya da koruyucu güçlerin (hami ruhlar) etkisiyle dünyaya gelmesi ve kahramanın doğumu sırasında babasının evde bulunmaması, Jirmunski’nin yukarıdaki fikrini destekler mahiyettedir.

V. Propp da olağanüstü doğum motifini anaerkil döneme bağlar ve bu motifin birkaç türü olduğunu ileri sürer. Bu türler; 1. Meyvenin etkisiyle doğum, 2. Söz ve dua etkisiyle doğum, 3. Ruhların etkisiyle doğum, 4. Ocaktan doğum, 5. Yaratılma (Ağaçtan veya başka bir nesneden yaratılma)dır.²

Propp’un bu tasnifi oldukça düşündürücüdür. Zira, tasnifteki meyve etkisiyle doğum ile ağaç veya bir bitki fidesinden yaratılma aynı şekillerdir. Yine, söz ve dua etkisiyle doğum ile ruhların etkisiyle doğumun ayrı ayrı şekiller olarak değil, bir tek şeklin farklı metinlerdeki çeşitli görünüşleri olarak değerlendirilmelidir. Özbek Destanlarındaki olağanüstü doğum motifi ise esasen; 1. Totemistik düşünceler ve 2. Atalar kültürüne bağlı tasavvurların ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Alpamış Destanı’nın; Polkan Şair, Ergaş Cumanbülbüloğlu ve Bekmurad Corabayoğlu varyantlarında Baybörü’ye çocuğunun olacağı rüyasında bildirilir. Alpamış’ın başka varyantlarındaki olağanüstü doğum motifi derinlemesine tahlil edildiğinde, motifin doğrudan rüya ile bağlantılı olduğu görülür. Fazıl Şair varyantında Alpamış’ın doğumu, Şahı Merdan Pir’in bahçesinde geceleme ile bağlantılıdır, yani kahramanın doğumu, onların rüyasında ilahi keramet gösterilmesine bağlanır.³ Genellikle rüya ve doğum motifleri, destanlarda yan yana bulunmaktadır. Manas Destanı’nda da, Manas’ın doğacağı rüyada malum olur. Manas’ın babası Cakıp’ın rüyasını Baycigit’ten başka hiç kimse yorumlayamaz. Cakıp’ın rüyasındaki kartal ve kaplan doğacak çocuğun sembolü olarak tabir edilmiştir.

* Doç. Dr., Özbekistan Bilimler Akademisi, Alişir Nevayi Dil ve Edebiyat Enstitüsü.

¹ V. M., Jirmunskiy, *Tyurskiy Geroičeskiy Epos (Türk Kahramanlık Destanı)*. Leningrad: Nauka, 1974, ss. 224-233.

² V. V. Propp, “Motiv Čudesnego Rojdeniya”, *Folklor i Deystvitelnostı*, Moskova, 1976, ss. 203-240.

³ *Alpamış*, Aytuvçı (Anlatan): Fazıl Yoldaşoğlu, Taşkent, 1998, s. 16.

Bayb6ri'nin ocukszu olmasu destanda sembolik bir anlam içermekte ve bir çocuğun, yani kahramanın doğacağu anlatılmaktadır. Kahramanın doğumundan 6nce onun yurdunda kaosun ve b6l6nm6řl6ęun h6k6m s6rmesi, "arkaik" destanların t6m6ne has bir 6zellihtir. Alpamiş'ın, destanda dedesi Alpinbiy'den kalan paslanmış yaya sahip oluşu ve alp olarak adlandırılması bize bu sembolik ifadeyi g6stermektedir. Yay, destanda kozmos ve saltanatın sembol6 olarak kullanılmıştır. Alpamiş'ın doğumu, kaosun kozmosa d6n6ř6, d6zensizliğe bir d6zen getirilmesi, b6l6nm6řl6ęun ortadan kaldırılarak beraberliğin sağlanması, kuvvetin bir elde toplanması ve adaletin sağlanması gibi sembolik anlamlar taşımaktadır.

Destandaki şahu Merdan Pir ile bağlantılı noktaları İşlam'dan sonraki d6ř6nceler olarak değerlendirmek gerekir. Zira, destanın esas olay 6rg6s6 ve yapısı İşlamiyet'ten çok daha eski inançlar ile bağlantılıdır. Bize g6re, şahu Merdan Pir ile bağlantılı noktalar aslında atalar k6lt6n6 temsil eden Kultay tipi ile alakalıdır. Kultay sıradan bir oban değil, Alpamiş'a daima yardım eden koruyucu ruhtur. Alpamiş'ın Kultay tarafından korunan bir oğul olduğu destanda anlatılmaktadır. "*Bilmaganlar Alpamişını Kultayning ulı der edi [Bilmeyenler Alpamiş'ı Kultay'ın oğlu zannederdi]*". Alpamiş'ın omzundaki beş parmak izinin Kultay'la da alakalı olması ve zindandan d6nen, yani yeniden doğan, Alpamiş'ın Kultay kılığına girmesi boş yere anlatılmamaktadır.

Kahramanın doğumu ve onun şeceresinin ilahlara bağlanması birçok epik eserde mevcuttur. Gılgamiş Destanı'nda Gılgamiş ve Enkidu yarı insan-yarı tanrı olarak tasvir edilir. "Sen 6st6ns6n Enkidu, tanrı gibi".⁴ Mahabharata Destanı'nda da Pendeviler, Pend şahının oğullarıdır. Fakat, şah Pend lanetlenmiştir ve onun hanımları tanrının inayeti ile ocuk sahibi olurlar.⁵ Odysseia Destanı'nda da Odysseus, Laertes'in oğludur, o aynı zamanda Zeus'un da oğludur. "ok kurnaz Odysseus, Zeus'tan doğma Laertes6ęlu".⁶

Olağan6st6 doğum motifinde kahraman bir taraftan ilahlar ile bağlantılıdır, diğer taraftan da kendi şeceresinin devamcisıdır. Buna g6re Alpamiş, hem Bayb6ri'nin oğludur hem de Dabanbiy ile Alpinbiy'in şeceresini devam ettiren bir kahramandır. Alpamiş aynı zamanda, ocukszu olması sebebiyle Bayb6ri'ye şahu Merdan Pir tarafından, yani Kultay tarafından bahşedilen olağan6st6 g6lere sahip bir çocuktur. Alpamiş, bu nedenle Kultay'ın oğlu olarak da kabul edilebilir. Dede Korkut Kitabı'nda bu durum çok açık bir şekilde ifade edilmiştir. Bamsı Beyrek, kendisine ad veren ve daima hamilik eden ozan, Dede Korkut, kılığına girer. Alpamiş Destanı'ndaki Kultay da, Dede Korkut Kitabı'ndaki Dede Korkut da atalar k6lt6n6 temsil eden tiplerdir.

Birçok bilim adamı olağan6st6 doğum motifinin epik kahramanın 6zelliklerini g6stermek için kullanılan bir araç olduğu g6r6ř6ndedir. Fakat bu motif, kahramanın destandaki fonksiyonu ile ilgidir. Olağan6st6 doğum motifi bir araç olarak kabul edilirse motifin mitolojik temellerinin açıklanması oldukça zorlaşır. 6nk6, destanlarda fonksiyon ve temel ayrı kavramlardır. Olağan6st6 doğum motifi arkaik destanlara 6zg6 bir motif olup, destana has bir takım kanunların, destanın yapısal 6zelliklerinin, destan ve mit ilişkisinin açıklanmasında çok b6y6k bir 6neme sahiptir. Destandaki bir tek motif ile destan ve mit ilişkisini açıklamak çok zordur. Bu nedenle, destanlarda mevcut başka 6nemli motifler de birbirleriyle karşılaştırmalı olarak incelenmek zorundadır. Destan ve mit ilişkisinde hem destanda ve hem de mitte bir tek sıralamaya riayet edildiğini g6r6r6z: "ocukszuluk", "Olağan6st6 Doğum", "B6y6me", "Sefer ve Sınav", "D6n6ř". Bu nedenle, olağan6st6 doğum motifi destandaki başka 6nemli motifler karşılaştırmalı olarak incelendiğinde destanın mitolojik temelleri ve destana ait bir takım 6zellikler daha derin olarak ortaya konulabilir. Mit veya masalda olduğu gibi, destandaki kahraman da çok kısa zamanda ve olağan6st6 bir şekilde b6y6r ve kahramanlıklarını gençliğinde gerçekleştirir. Alpamiş yedi yaşında Alpinbiy dedesinden kalan, on d6rt batman ağırlığında, pirinçten yapılmış yayını kullanır ve alp olarak adlandırılır: "*Ahiri Alpamişbek alp bolıb, toksan alpning biri bolıb, sanaga 6tib, alplik atını k6tarib, yetti yaşıda Alpamiş atı koyıldı [Sonunda Alpamiş Bey alp oldu, doksan alpten biri olup, yılları aştı, alplik*

⁴ *Epos o Gilgameşe*, Moskova, 1961, s. 12.

⁵ P. A. Grintser, "Epos drevnogo mira", *Tipologiya i vzaimosvyazı literaturı drevnogo mira*, Moskova: Nauka, 1971, ss. 134-205.

⁶ *Odiseya*, Moskova, 1985, s. 133.

adına sahip oldu, ona yedi yaşında Alpamış adı verildi”⁷ Bu bölüm Alpamış’ın bütün varyant ve versiyonlarında tekrar edilmektedir. Dede Korkut Kitabı’nda Bamsı Beyrek kervana hücum ederek onları yenme cesaretini gösterir.⁸ Manas da yedi yaşındayken cesur olduğunu kanıtlar.⁹

Kahramana bir varlık gösterdikten sonra isim verilmesi Kültigin Abidelerinde de mevcuttur. “Babam hakan öldüğünde kardeşim Kültigin yedi yaşındaydı. On yaşında, Umay gibi anamın bahtıyla kardeşim Kültigin Er adını aldı”¹⁰

Birçok arkaik destanda kahraman kötülüğün sembolü olan ejderha, dev vb. yaratıklarla mücadele eder. Gerçi destanlarda bu kötü güçler bir çok değişime uğramış olsa da kahraman belirli düşmanlara karşı savaş verse de aslında bu kötülük düşüncesi, yer altı dünyasının kötü güçlerine karşı mücadeleyi anlatır. Bunun için Alpamış Destanı’nın başka varyantlarında “Tayçı Han’ın 90 dev askeri, yaşlı cadının 5 dev oğlu vardı” denilir ve Alpamış 90 arşınlık devlere karşı savaşır.¹¹

P. A. Grintser kötülük sembolü olan mitolojik yaratıklara karşı savaşmanın kahramanın cesaretini gösteren bir özellik olduğunu, bunun da bütün dünya destanlarında mevcut motiflerden biri olduğunu ileri sürmüştür.¹²

Bu tip yarı insan-yarı tanrı kahramanların küçük yaşta cesaret göstermeleri, kahramanlık destanlarına özgü bir özellik olup, kahramanın doğması için kerametler gösterildiğinde onun kaderine yazılmış ve üzerinde yüklenmiş görevlerdir. Gilgamiş Destanı’nda Gilgamiş, Odessa Destanı’nda Odessey ve Dede Korkut Kitabı’ndaki Bamsı Beyrek bu konu için gösterilecek en iyi örneklerdir. Alpamış Destanı’na da özgü olan bu tip özellikler, Alpamış Destanı’nı diğer dünya destanları ile mukayese etme imkanını vermektedir. Kahramanın tanrılara özgü bir takım özellikleri, onların dış görünüş tasvirlerinde de açık bir şekilde görülmektedir. Alpamış, Köroğlu ve bir çok başka kahramanın dış görünüş tasvirleri bize dev ya da ejderhaların heybetini hatırlatır. Kahramanların heybetli olması ve olağanüstü güçlere sahip olması, dış görünüş tasvirleri ile dev ve ejderha gibi mitolojik yaratıklarla mukayese edilir.

“... Boyu-posu Hz. Ali’ye benzer, yüzü Yusuf peygambere benzer, boyu otuz iki arşın”¹³ Alpamış’ın altı batman altın çemberi sallaması, narasından onbir dağın titremesi, bir oturuşta doksan koyunu yemesi sadece mübalağa olarak değil, tanrılar hakkındaki eski inançların destana yansımaları olarak da değerlendirilebilir.

Destanlarda kahramanların olağanüstü güçlere sahip olması, onların tasvirlerindeki bu tip mübalağalı yerlerde, bir taraftan kahramanlar tanrısallaştırılır, diğer taraftan halkın ilahi güçler hakkındaki düşüncelerinin yavaş yavaş kahramanlara geçmeye başladığını gösterir. Destanlarımızdaki doğum motifinin mukayeseli tahlili, destanlarımızdaki başka önde gelen motifleri incelemede, onun yapısal özelliklerinin, mitolojik tabakalarının köklerinin ve onlardaki asıl mana ve mahiyetin daha derinlemesine araştırılmasında çok büyük faydalar sağlayacaktır.

KAYNAKLAR:

- 📖 Alpamış. Aytuvçı (Anlatan): Fazıl Yoldaşoğlu, Taşkent, 1998.
- 📖 Dede Korkut Kitabı. Yayına Hazırlayan: Muharrem Ergin. İstanbul, 1994.
- 📖 Epos o Gilgameşe. Moskova, 1961.
- 📖 GRİNTSER, P. A. “Epos drevnogo mira”. Tipologiya i vzaimosvyazi literatury drevnogo mira. Moskova: Nauka, 1971.
- 📖 JİRMUNSKİY, V. V. Tyurskiy Geroičeskiy Epos (Türk Kahramanlık Destanı). Leningrad: Nauka, 1974.

⁷ Alpamış. *age.* s. 18.

⁸ Dede Korkut Kitabı, Yayına Hazırlayan: Muharrem Ergin. İstanbul, 1994, ss. 116-153.

⁹ *Manas*, Sağımbay Orazbek Varyantı, Birinci Kitap. Frunze, 1978, ss. 22-72.

¹⁰ “Kül Tigin Bitigi”, *Kadimgi Hikmatlar*, Taşkent, 1987, s. 27.

¹¹ Alpamış. *Bekmurad Corabayoğlu Varyantı*, s. 56.

¹² P. A. Grintser, *age.* ss. 157-158.

¹³ Alpamış. Aytuvçılar: (Anlatılar): Polkan Şair ve Ergaş Cumanbülbüloğlu, s. 21.

- Kadimgi Hikmatlar. Taşkent, 1987.
- Manas. Sagımbay Orazbek Varyantı. Birinci Kitap. Frunze, 1978.
- Odisseye. Moskova, 1985.
- PROPP, V. V. “Motiv Çudesnego Rojdeniya”. Folklor i Deystvitelnosti. Moskova, 1976.

Aktaran: Selami FEDAKAR*

---

* *Yard. Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi.*